

حسینیم وای حسینیم

(گزیده مدایح و مراثی سالار شهیدان امام حسین علیه السلام)

جلد اول

از مدینه تا کربلا

با مقدمه

ذاکرا الحسین استا حاج داود عزیزاده

پژوهش و تألیف

رحیم نیکبخت

(عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز)

سروشنامه	نیکبخت، رحیم، ۱۳۵۰
عنوان و نام پدیدآور	حسینیم وای حسینیم: گزیده مذاح و مرثی سالار شهیدان امام حسین(ع)/ پژوهش و تألیف رحیم نیکبخت؛ با مقدمه داود علیزاده
مشخصات نشر	تهران: سفیراردهال، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	ج ۳؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ م
فروست	مجموعه تاریخ و ادبیات مرثیه آذربایجان؛ ۴
شابک	۶- ۳۲۶- ۳۱۳- ۶۰۰- ۹۷۸ دوره؛ ۵- ۳۲۳- ۳۱۳- ۶۰۰- ۹۷۸ ج ۱؛ ۲- ۳۲۴- ۳۱۳- ۶۰۰- ۹۷۸ ج ۲؛ ۳- ۳۲۵- ۳۱۳- ۶۰۰- ۹۷۸ ج ۳
وضعیت فهرست نویسی	فیا
بادداشت	ج ۲ و ۳ (چاپ اول: ۱۳۹۴) (فیا)
موضوع	حسین بن علی(ع)، امام سوم، ۴- ۶۱- - مذاح و مناقب
موضوع	مرثیه و مرثیه سرای ترکی - ایران - قرن ۱۴
موضوع	شعر مذهبی ترکی - ایران - قرن ۱۴ - مجموعه ها
رده ها، کنگره	۱۳۹۴ ع ۱۳/۵۷۱/۵ PIR
بندی	۸۱۶/۰۰۸۳۱
شماره کتاب ملی	۳۹۸۳۲۸۴

حسینیم وای حسینیم

جلد اول: از مدینه تا کربلا

مقدمه: ذاکرالحسن است حاج داود علیزاده

پژوهش و تألیف: رحیم نیکبخت

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴

از مجموعه: تاریخ و ادبیات مرثیه آذربایجان: شماره ۴

صفحه آرای و طراحی جلد: واحد آماده سازی نشر سفیراردهال

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سفیراردهال

شمارگان: ۵۵۰ نسخه ♦ شماره نشر: ۱- ۴۲۱

بهای دوره ۳ جلدی: ۵۰۰۰۰۰ ریال

© حق چاپ: ۱۳۹۴، انتشارات سفیراردهال www.safirardehal.ir

شابک دوره: ۶- ۳۲۶- ۳۱۳- ۶۰۰- ۹۷۸

شابک جلد ۱: ۵- ۳۲۳- ۳۱۳- ۶۰۰- ۹۷۸

نشانی دفتر: تهران، خیابان مفتح، خیابان سمیه، روبه روی بانک ملی ایران، ساختمان ۱۱۸، واحد ۴
تلفن مرکز پخش: ۸۸۳۱۳۸۹۸-۸۸۳۱۹۳۴۲ کد پستی: ۷۴۷۱۵-۱۵۸۱۸ email: safirardehal@yahoo.com

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه برداری، اعم از زیواکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی) و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

مقدمه استاد حاج داود علیزاده.....	۱۵
پیشگفتار.....	۱۷
ای خدای تو را کار سازنده / در مناجات حضرت باری تعالی شأنه / میرفتاح موسوی مراغه‌ای.....	۳۵
فصل اول: حضرت رسول اکرم (ص).....	۳۷
ای اول صبح نور ایجاد / ترک بربند / مدح حضرت رسول اکرم (ص) / میرفتاح موسوی مراغه‌ای.....	۳۹
شکرالله باز می‌بینم ز فر فروردین / / روز و میلاد مسعود پیغمبر اکرم (ص) / مرحوم سلیمان امینی سرابی.....	۴۴
روایتدو که چون فخر دودمان خلیل / واقعه رحلت نبوت / صلی الله علیه و آله و سلم / میرفتاح موسوی مراغه‌ای.....	۴۷
فصل دوم: امیرالمؤمنین علی علیه السلام.....	۵۷
بر کوفه و خاک علی ای باد صبح از بگذری / در مدح امیرالمؤمنین علیه السلام / اوحدی مراغه‌ای.....	۵۹
ای سایهات خورشید رب العالمین / ترکیب‌بند معروف در مدح حضرت علی (ع) / ملا حسن کاشانی آملی.....	۶۲

السلام ای فرش راحت عرش رب العالمین / ترکیب‌بند در مدح حضرت
 علی^(ع) / ملا علی صابر تبریزی ۷۱

السلام ای مشرق خورشید رب العالمین / ترکیب‌بند در مدح حضرت علی^(ع) /
 حاجی فتوح‌ای مراغه‌ای ۷۹

فصل سوم: حضرت زهرا سلام الله علیها ۸۹

بهاد قدم تا ز شرف فاطمه بر خاک / ولادت حضرت زهرا^(س) / مرحوم غریق

زنجانی ۹۱

از من خورد گشت چو زهرا متولد / مرحوم غریق زنجانی ۹۳

شب شد بر من دیاره / خیمه به قلب زار من / آخرین روزهای زندگی

حضرت زهرا^(س) / مسکن ای نیا (غریب) ۹۴

حال دلم از مرغک بی لانه / بسید زبان حال حضرت زینب / محسن غفاری نیا

(غریب) ۹۶

هلال ماه تماشای مرتضی می‌کرد / مراسم غسل و تدفین حضرت زهرا / محسن

غفاری نیا (غریب) ۹۷

شبی که سوی جنان فخر بانوان می‌رفت / مراسم دفن حضرت زهرا^(س) /

محسن غفاری نیا (غریب) ۹۸

مادرم فاطمه چون اشک به دامن می‌کرد / خاطرات حضرت زینب^(س) / محسن

غفاری نیا (غریب) ۹۹

صبح ارباب صفا شام غریبانه قسم / ترجیح‌بند: در مدح مولا علی و اشاره به

مصائب صدیقه کبرا علیها سلام / مرحوم انور اردبیلی ۱۰۰

فصل چهارم: امام حسن علیه السلام ۱۰۹

ز لطف بیکران حق مدح من از حسن کنم / در تولد امام حسن مجتبی^(ع) /

مرحوم محمود احمدی بیرجندی ۱۱۱

- دوش شنیدم ز غیب آمده عنقای صبر/ در مولد امام حسن مجتبی^(ع)/ محمود احمدی بیرجندی ۱۱۳
- افضل خیر و عبادتدی ولایسی حسنون/ در مصیبت سبط اکبر پیغمبر حضرت امام حسن المجتبی^(ع)/ مرحوم انور اردبیلی ۱۱۵
- فرزند آرشد و خلف مرتضی حسن/ حالات: حضرت حسن ابن علی معصوم چهارم علیه السلام/ مرحوم انور اردبیلی ۱۲۰
- فصل جم: شروع ماه محرم** ۱۲۷
- ماه محرم اولدی گنه کوگلر آغلادی/ شروع محرم/ قمری دربندی ۱۲۹
- ایستسون کیف ماه / مردن خبر/ طشت گذاری/ مرحوم مضطر اردبیلی ۱۳۱
- شد محرم باز علی مرتضی / نه زنی شروع محرم/ محمدامین دلسوز تبریزی ۱۳۲
- باز شد ماه محرم آشکار/ شروع ماه محرم/ محمدامین دلسوز تبریزی ۱۳۴
- کشته ی شمشیر جفا یا حسین/ شروع ماه محرم/ محمدامین دلسوز تبریزی ۱۳۷
- بو همان مکانیدی پربلا/ احوالات مرد کربلا/ مرحوم مضطر اردبیلی ۱۴۰
- فصل ششم: حضرت قاسم^(س)** ۱۴۳
- قاسم آن نوباوه ی باغ حسن/ شهادت جناب شاه ادب قاسم بن الحسن^(ع)/ نیر تبریزی ۱۴۵
- قاسم شهزاده چون در دشت غم/ احوالات حضرت قاسم^(س)/ مرحوم شهدی ۱۵۲
- ای عم اوغلی عشقون فداسیم/ زبان حال فاطمه عروس در وداع شاهزاده اعظم حضرت قاسم علیه السلام/ مرحوم مشکوة و مرحوم یتیم ۱۶۰
- داغیلوب سینم کسیلوب نفس الورم یارالیم ای عمو/ زبان حال حضرت قاسم^(ع)/ مرحوم هندی تبریزی ۱۶۳

- قاسم ای زلف تو پر پیچ و شکن / زبان حال / میرزا جهانگیر خان ناظم الملک
ضیایی مرندي..... ۱۶۵
- وصال آینه سین چالام داشا هجروندا سیندیرآم / تضمین سروده ای از مرحوم
یحیوی / محمدعلی محبوبی حاجی آقا (نادم) ۱۶۸
- گوزون آج ای گل باغ حسن او غلوم گوزون آج / زبان حال مادر محن دیده ی
حضرت قاسم^(ع) / مرحوم ذهنی تبریزی ۱۷۳
- فصل پنجم: حضرت علی اکبر^(ع) ۱۷۷
- سبک گذشت علی اکبر از سرو جانش / احوالات حضرت علی اکبر^(ع) / میرزا
جهانگیر خان نام الملک ضیایی مرندي ۱۷۹
- ای جماعت اتامان من در دانه سیم / زبان حال فرزند برومند حضرت
سیدالشهداء خطاب به لشکران امیری / مرحوم شیخ اسماعیل تائب مسئله گوی
تبریزی ۱۸۴
- در کربلا چو گشت لوای جفا بیا / ترکیب و در مرثیه حضرت علی اکبر^(ع) /
عندلیب کاشانی ۱۸۶
- ای شکیب دل آرام جانم / زبان حال امام حسین^(ع) خطاب به علی اکبر / آیت الله
غروی اصفهانی (مفتقر) ۱۹۷
- چون شد به میدان جلوه اکبر شهزاده اکبر / فی رثاء علی اکبر سلام الله علیه /
آیت الله غروی اصفهانی (مفتقر) ۲۰۰
- داشت در کربلا شاه دین اکبری / احوالات حضرت علی اکبر^(ع) / میرزا یحیی
اصفهانی ۲۰۵
- او چولده علی اکبر آختارور / امام حسین^(ع) در جستجوی علی اکبر / مرحوم
مشکوة تبریزی ۲۰۸

- یوسف کنعان گتورموشم / آوردن جسم غرق به خون علی اکبر به خیمه‌ها /
 ۲۱۱.....
 آل ویرمبون او زلف پریشانه رحم ایدون / عزم میدان رفتن علی اکبر و
 ۲۱۲.....
 شهادتش / غمناک تبریزی
 فصل هشتم: حضرت عباس^(ع) ۲۱۷
 کار خسرو لب تشنه زار شد / شهادت حضرت عباس^(ع) / مرحوم مشکوة
 تبریزی ۲۱۹
 ای ال ۶ سمون مه تابانی قارداشیم / زبان حال امام حسین^(ع) خطاب به
 حضرت ابوالفضل / مرحوم پدیده تبریزی ۲۲۰
 آدون دلگدرده مولد ابوالفضل / احوالات حضرت ابوالفضل / حقیرخونی ۲۲۳
 من ابوالفضل مرا میم دین / قی احمدی دور / مرحوم نائب تبریزی ۲۲۵
 اولدوم افتاده بو صحراده ام / ادراک / استمداد حضرت ابوالفضل^(ع) /
 بیخودی سرابی ۲۲۷
 قارداشون یخویلا قولسوز ایشه زمن یارالم / استمداد حضرت ابوالفضل^(ع) /
 مرحوم عبدالعظیم ذهنی زاده (سائل) ۲۲۹
 فصل نهم: حضرت علی اصغر^(س) ۲۳۷
 صودامر قارداشیم غم گونی یولداشیم / احوالات حضرت علی اصغر^(ع) و
 زبان حال حضرت رقیه^(ع) / مرحوم مضطر اردبیلی ۲۳۹
 نیلورم ارذل جماعت ایچره بو ارذل حیاتی / زبان حال علی اصغر^(ع) / مرحوم
 پدیده تبریزی ۲۴۱
 پایانه یتوب عهد یله پیمانیم الهی / زبان حال در شهادت حضرت علی اصغر^(ع) /
 مرحوم نائب تبریزی ۲۴۴

- چوخ باخوب اصغره یاننامنی یاندورما حسین / زبان حال حضرت زینب (س)
 خطاب به حضرت حسین (ع) در مصیبت جناب علی اصغر (ع) / مرحوم سیدرضا
 حسینی سعدی زمان ۲۴۹
- ای منیم دل آچمیان بلبلیم هایانداسان / زبان حال رباب (ع) به شهزاده علی اصغر /
 مرحوم مختار نخستین اردبیلی ۲۵۲
- ای بوش قالان گهواره سی لایلی علی لایلی / زبان حال حضرت رباب (س) به
 علی اصغر (ع) / بیخودی سرابی ۲۵۴
- اه آ زمان منه جگر اصغر حسین (ع) / در شهادت علی اصغر / مرحوم مضطر
 اردبیلی ۲۵۶
- تیر چون آن انلی را انوش تا گوشش درید / شهادت علی اصغر (ع) / مرحوم
 مشکوة تبریزی ۲۵۷
- سؤال و جواب حضرت علی اصغر علیه السلام و مادرش / مرحوم مشکوة
 تبریزی ۲۵۹
- خود نه تنها تیر حلق تشنه ی اصغر شکسته / شهادت علی اصغر (ع) / مرحوم
 مشکوة تبریزی ۲۶۱

مقدمه استاد حاج داود علیزاده

السلام علیکم یا اهل بیت النبوه

«ذَکَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ»

(سوره حج، آیه ۳۱)

و هر کس شعائر دین را محترم بشمارد صفتی است که در دل قلوب اهل تقواست.

پاسداری از شخصیت و مقام و منزلت حضرت پیامبر عظیم الشان اسلام^(ص) و همچنین اهل بیت^(ع) توجه به وجوب ابراز محبت به این بزرگواران را بدیهی می نماید. یکی از مظاهر ابراز علاقه و محبت به اهل بیت^(ع) توجه به مصائب ایشان و تعزیت و برپایی شعائر آنرا و ترویج و نشر ادبیات رثایی کربلاست. از همین رهگذر عنایت به صحت و قیام مرتب با مصائب و پرهیز از تحریف مسائل غیر قابل اثبات نیز امری ملازم با ابراز محبت و علاقه است که بر عزیزان اهل تأمل و انصاف پوشیده نیست.

حال گرچه هر نوشته ای پنجره ای است به درون قلب نویسنده، و روناها و نهفته ها همه با هم متفاوت و متمایزند. بنابراین سخن گفتن از حماسه همیشه جاوید و شکوهمند عاشورا و ایثارها و نثارهای حضرت سیدالشهدا^(ع) و یاران او شگفت و شگرف موضوعی است که قلم با همه توانش از بیان آن ناتوان است. هرچه در وصف کربلا و حماسه آفرینانش نوشته و سروده شود تا قیام قیامت تمام نخواهد شد و این اثر هم نمونه ای کوچک از دریای عشق

و محبت شاعران ایرانی و علی‌الخصوص آذری است که به آستان مقدس اهل بیت^(ع) تقدیم شده است.

فرستی مناسب است تا یادی از یکی از نغمه‌سرایان با اخلاص حضرت سیدالشهداء علیه‌السلام شود، استاد «انور» علیه‌الرحمه ابرمرد مدح و مرثیه، تراوشات فکری حاج انور که غالباً در قالب شعر توأم با اخلاقیات، پندیات، مناقب و مصائب اهل بیت منطبق با مقاتل معتبر بوده است، از ویژگی‌های این شاعر آئینی «دستگیری» از نیازمندان جامعه در خفا بود که بیشتر این عمل پس از دیده شدن از ارتحالش معلوم گردید؛ «اخلاص»، «تواضع»، «فصیح و روان بودن قلمش»، «علاء خاص» و «وافر نسبت به اربابش امام حسین^(ع) بود.

خاطره‌ای از دوران تحصیلات دانشگاهی و اشعار استاد دارم محرم بود و شب‌های دهه اول، و شب امتحان آناتومی و اشعار «یتیم» استاد، بنده به ساحت مقدس حضرت ربه^(ع) توسل کردم و آن شب شعر «یتیم» را با نیت خاص اجرا کردم. الحمدلله به بکثرت حضرت در امتحان موفق و اجرای آن شعر هم یکی از ماندگارترین آثار بنده شد. شعرهای متعددی از استاد «انور» اجرا شده است از جمله شهادت حضرت زینب سلام‌الله علیه که آن هم از شاهکارهای ایشان است. در هر حال همین بس که بعد از وفات هنوز نام و آثار او زنده و جاوید است.

بعد از وفات تربت ما در زمین مجو

در سینه‌های مردم عارف مزار ما

ذاکراالحسین داود علیزاده

۷ ذیحجه ۱۴۳۶ - ۱۳۹۴/۶/۳۰

الحمد لله رب العالمين والصلوات والسلام على خير خلقه و اشرف بريته

محمد وآله الطيبين الطاهرين المعصومين

السلام عليك يا أبا عبدالله الحسين

پیشگفتار

آشنایی ایرانیان با سرچشمه زلال اسلام که همانا اهل بیت^(ع) بودند موجب شد به اسلام روی آورند. سرچشمه سابقه آشنایی و اسلام آوردن ایرانیان به روزگار پیامبر گرامی حضرت محمد^(ص) بازمی‌گردد. ایرانیان یمن پیشگام پذیرش اسلام و گرایش به اهل بیت^(ع) بودند. مردم این سامان هویت متعالی را در نزدیکی به اسلام و سرچشمه‌های تسبیح آن یعنی قرآن و اهل بیت پیامبر^(ع) می‌جستند.^۱ عزیمت امام همام، امام رضا^(ع) به ایران در هویت ایرانی تأثیر شگرفی نهاد. ابراز علاقه به ائمه معصومین^(ع) در فرهنگ و ادب ایرانی جایگاه مهمی دارد. برای رهگیری این علاقه عمومی شعر، رسم، گواه روشنی است زیرا سرایش شعر در ولای امیرالمؤمنین علی ابن ابیطالب و اهل بیت^(ع) نه لزوماً تشیع دوازده امامی همزاد شعر فارسی است.^۲

با کنکاش و پژوهش در شعر فارسی روشن می‌شود که اغلب شاعران

۱. برای اطلاع بیشتر رک به: مطهری، مرتضی، خدمات متقابل اسلام و ایران، تهران، صدرا

۲. محلاتی، امینه، تشیع و ولای اهل بیت^(ع) در ادب قدیم فارسی (جنگ عبدالکریم مداح

مورخ ۸۴۹)، تهران، کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰، ص ۱۲

معروف و غیر معروف ایرانی توجه ویژه‌ای به اهل‌بیت^(ع) به ویژه امام حسین^(ع) داشته و این علاقه را در جای‌جای سروده‌های خود بروز داده‌اند.

شعر و شعرخوانی و مداحی و منق‌خوانی از رسانه‌های اصلی تشیع در روزگار قدیم بود. پیروان اهل‌بیت^(ع) هم با ذوق و سلیقه خود از آن برای تبلیغ مرام خود استفاده فراوانی می‌کردند. ذکر مناقب و فضایل اهل‌بیت^(ع) سه کار ویژه مهم داشت: نخست آنکه روح تولا و تبرا را در بین شیعیان زنده نگاه می‌داشت، دیگر آنکه جنبه تدافعی در برابر دشمنان داشت و سوم آنکه برای تبلیغ و جذب نیروهای بیرونی به کار می‌آمد ضمن اینکه در «تلطیف جو نامطلوب عالم»^۱ جامه^۲ شیعی» هم مؤثر بود.

مرثیه‌سرایی برای شهدای کربلا از روز عاشورا در سال ۶۱ هجری آغاز گردید^۳ و آل‌بویه نخستین کسانی بودند که عزاداری سالار شهیدان و شهدای کربلا را مرسوم ساختند. نکته^۴ آنکه علاقه مردم مسلمان اهل سنت ایران به خاندان پیامبر کمتر از شیعیان بود. وجود متون شیعی و یا منقول از امامان معصوم در کتاب «سفینه تبریز» که دو قرن پس از رسمیت تشیع در ایران یعنی در قرن هشتم هجری، در شهر تبریز منتشر یافته گواهی بر این موضوع تواند بود.^۵

علاقه و محبوبیت اهل‌بیت^(ع) در میان مردم تبریز به مراتب بود که شاه

۱. همان، ص ۱۴

۲. رک به: آینه‌وند، صادق، ادبیات انقلاب در شیعه، ج ۱، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی،

۱۳۵۹

۳. جعفریان، رسول، تاریخ تشیع در ایران، از آغاز تا طلوع دولت صفوی، قم، انتشارات

انصاریان، ۱۳۸۵، ص ۳۷۶

۴. صدری، منبزه، «سفینه تبریز و رسمیت یافتن مذهب تسبیح در ایران»، نقش آذربایجان در

تحکیم هویت ایران، تهران، وزارت علوم و تحقیقات و فن‌آوری، ۱۳۸۷، ص ۲۶۷

اسماعیل صفوی را برآن داشت در اقدامی سرنوشت‌ساز رسمیت مذهب شیعه در قلمرو ایران زمین را در مسجد جامع تبریز در سال ۹۰۷ هجری قمری اعلام نماید.^۱ با رسمیت شیعه عزاداری و سوگواری سالار شهیدان علاوه بر جنبه مذهبی شیعی به عنوان نماد و سمبل هویت ملی ایرانیان به صحنه آمد.

ادبیات ایران زمین از بدو پیدایش خود ادبیات مذهبی و در شعاع تأثیرپذیری از قرآن مجید و اهل‌بیت^(ع)، محرم و عاشورا قرار داشته به عبارت دیگر مهم‌ترین منابع الهام شاعران در آفرینش‌های ادبی قرآن و تاریخ اهل‌بیت^(ع) بوده است. شعر فاخر مذهبی در این دوره شکوفایی خود را آغاز کرد که در نثر مشهور «رضة الشهداء» واعظ کاشفی بود و در نظم متأثر از «هفت‌بند» معروف به کاشی در مدح مولای متقیان امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام که الگوی محتشم کاشانی در آفرینش «ترکیب‌بند» معروف و ماندگار وی گردید.

با متداول شدن روضه‌خوانی در دوره صفویه و بعد از آن اغلب روضه‌خوانان به ذوق و سلیقه و رتبه حتمی ادبی خود اشعار مناسب برای استفاده در مجالس را در بیاض‌هایی یادداشت و مورد استفاده قرار می‌دادند. «جنگ عبدالکریم مداح» که تاریخ ۸۴۹ قمری را بر لبه خدمت خود دارد نمونه‌ای از این جنگ‌های ادبی کهن شیعی است.^۲ با تشریح مجالس روضه‌خوانی بر تعداد این‌گونه متون ادبی مرثیه افزوده شد.^۳ در صورت

۱. رک به: نقش آذربایجان در تحکیم هویت ایران (۱۳۸۷)، به کوشش رحیم نیکبخت، تهران، وزارت علوم و تحقیقات و فن‌آوری، مقاله آقای محمد رضایی؛ و نیز: تاریخ تشیع در آذربایجان، محمد رضایی، قم، مؤسسه شیعه‌شناسی، ۱۳۸۴.

۲. رک به: محلاتی، امینه، تشیع و ولای اهل‌بیت^(ع) در ادب قدیم فارسی (جنگ عبدالکریم مداح مورخ ۸۴۹)، تهران، کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰.

تهیه‌ای از فهرست بیاض‌های موجود در کتابخانه‌ها، مجموعه‌ی پرشماره‌ای را شامل خواهد شد.

پیشینه گزیده‌های شعر عاشورایی

بررسی کامل پیشینه گزیده‌های شعر عاشورایی فرصت دیگری می‌طلبد با این حال اشاراتی کوتاه برای بیان اهمیت موضوع لازم است در تاریخ ادبیات ادبیات عرب^۱ به تناسب‌های مختلف و به دست شخصیت‌های مختلفی گزیده‌های شعر شیعه پدید آمده که هر یک بر اساس رتبه علمی و نگاه و علاقه فراهم‌ورن‌های مجموعه‌ها قابل بررسی است با این حال یک موضوع مشترک را در تمامی این مجموعه‌ها می‌توان یافت و آن عشق و ارادت به ساحت سالار شهیدان است. جریحه‌گرفته شده است.^۲

- در ادبیات مرثیه فارسی

با بررسی متون مقتل و مرثیه سالار شهیدان مشخص می‌شود در ادامه کتاب‌های مقتل همانند «محافل شهداء» نوشته سید محمد باقر سیدموسی مقتدای کشفی اصطهباناتی و یا «وقایع الایام» ملاعلی خیابانی، «نفس المهموم» مرحوم محدث قمی گزیده‌هایی از اشعار مرثیه شعرای نامی درج شده است. با این حال در ادبیات معاصر مرثیه فارسی یکی از گزیده‌های قابل توجه در مدح مرثیه سالار شهیدان «تحفه سرمدی» است که توسط مرحوم محمدعلی فتی در

۱. در کتابخانه شخصی نگارنده نمونه‌هایی از بیاض‌های نوحه و مرثیه وجود دارد که قدیمی‌ترین آنها در دوره صفویه نگارش یافته است. تصاویری از آن در پایان کتاب درج می‌شود.

سال ۱۳۴۶ منتشر شده است. «زبدة المصائب» هم گزیده‌ی دیگری است که تا چهار جلد توسط محمد غلامی در سال‌های قبل از انقلاب گردآوری و منتشر می‌شد. این مجموعه بعد از انقلاب هم تجدید چاپ شده است.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی هم به لحاظ کمی و هم کیفی بر تعداد گزیده‌های شعر عاشورایی افزوده شد و شاعران و مادحان نامی هم وارد این عرصه شدند. به ویژه گزیده‌هایی که مربوط به اشعار حماسی دوران دفاع مقدس بود که بررسی این‌گونه آثار فرصت دیگری می‌طلبد.

«غزاه صاعقه» از جمله آثار موفق در این عرصه است که توسط شاعر و مادح اهل بیت (ع) استاد علی انسانی^۱ تدوین شده است. چاپ‌های مکرر آن مؤید استقبال از این اثر است.

«آینه‌ایثار» مدایح اثر استاد علمدار کربلا توسط روانشادان استاد محمود شاهرخی و استاد شفق ناشانی تألیف گردید. استاد محمدعلی مجاهدی (پروانه) با کتاب «شکوه شعر عاشورا در فارسی»، و آثار دیگری مثل «بال سرخ قنوت» در این راه گام نهاده است. مرحوم احمد احمدی بیرجندی با کتاب «اشک خون» و «اشک شفق» شایسته‌ای از بهترین اشعار مذهبی گردآوری رضا معصومی، مجموعه دو جلدی «حسن - حسین کیست» غزل مرثیه و نوحه دو ماه محرم و صفر فراهم آمده‌ی محمدجواد غفورزاده (شفق) همچنین تلاش‌های جناب «مهدی آصفی» از دیگر آثار قابل توجه در این وادی است.

مهم‌ترین و پرکارترین محقق، شاعر و مداح حضرت امام حسین (ع) استاد «محسن حافظی کاشانی» است که بررسی آثار پرشماره و ارزشمندی که وی

۱. استاد علی انسانی کتاب «شاهد نامه» الهامی کرمانشاهی که تاریخ منظوم وقایع کربلا بر وزن شاهنامه فردوسی است را نیز تصحیح و منتشر نموده است.

منتشر کرده فرصت مستوفایی می‌طلبد. وی آثار متعدد در این عرصه تحقیق، تدوین، تألیف و منتشر کرده‌اند، ضمن تصحیح و انتشار تراث ادبی مرثیه، گزیده‌هایی هم تدوین نموده‌اند برای ذکر نمونه می‌توان به «سفینه هاشمی» اشاره کرد که گزیده‌ی دفتر محفوظات مداح اهل بیت حاج سیداحمد هاشمی می‌باشد و به همت جناب حافظی تدوین و منتشر شده است.

در این بین دو مجموعه فاخر دیگر هم وجود دارد که شایسته اشاره است: «جرس فریاد می‌دارد ۷۲۰ غزل عاشورایی» و «که بر بندید محمل‌ها مثنی‌های عاشورایی» پژوهش و گزینش جواد هاشمی (تربت) و میثم کریمی.

ادبای آذربایجان هم در این عرصه به فارسی آثار ارزشمندی عرضه کرده‌اند: «همیشه بهار» هم از جمله‌ی جنگ‌های ادبی است که توسط مرحوم حاج حسین ناجیان از خواننده و شاعر معروف ناجیان تبریز در مدح و مرثیت اهل بیت (ع) و علی‌الخصوص سیدالشهدا، تألیف و در سال ۱۳۴۸ شمسی چاپ شده است. وی از نوحه خوانان و استاد سبک در تهران به حساب می‌آمد. «آتش اشک» اشعار فارسی شعرای سده و باص آذربایجان در مدایح و مراثی معصومین تألیف عباس ویجویی «دلجو» از دیگر آثار اخیر گزیده مراثی فارسی شعرای آذری است که بعد از انقلاب منتشر شده است.

– در ادبیات مرثیه ترکی مرثیه آذری:

قدیمی‌ترین گزیده چاپ شده مراثی به ترکی آذری کتابی به نام «شکوفه غم» نام دارد که در بادکوبه قبل از انقلاب بلشویکی و تسلط کمونیسم بر قفقاز در ۲۲۴ صفحه شامل اشعار شعرای مرثیه‌سرای آذربایجانی و قفقازی همانند صراف، دلخون، مضطر و باکی، خاک، بیچاره، سیدزرگر، صابر و

سیدعظیم شیروانی چاپ شده است.

«ترکی نوحه‌لر و سینه‌زنلر» منتخبی دیگر از سروده‌ی شعرای مرثیه‌سرای آذربایجانی است که در سال ۱۳۳۱ شمسی توسط کتابفروشی مصطفوی در تهران منتشر شد.^۱ «هدیه بنی‌هاشمی» یا آثار شعرای آذربایجان در سال ۱۳۳۴ توسط حجت‌الاسلام سیدهادی بنی‌هاشمی، مدیر کتابفروشی بنی‌هاشمی، که بخشی نیز با همکاری مرحوم استاد عابد تبریزی تدوین گردیده است. این اثر یکی از مهم‌ترین گزیده‌های شعر مرثیه‌آذری محسوب می‌شود.^۲ «قافله غم» تألیف سیدصدرالدین میرصمدی میانجی^۳ گزیده‌ی دیگری است که چاپ دوم آن در سال ۱۳۴۸ شمسی توسط کتابفروشی مصطفوی در تهران منتشر شده است.

مرحوم حاج صادق آقاب تبریزی هم در سال‌های پایانی عمر خود گزیده‌ای به نام «ارمغان ثائب»^۴ از آثار شعرای توانای مرثیه را گردآوری نمود که تا جلد چهارم آن در ایام حیاتش و مابقی از وفاتش توسط انتشارات منشور تبریز انتشار یافت.

«گنجینه گذشتگان» مجموعه‌ای قابل توجه و ارزشمند در ادبیات رشایی

۱. این کتابفروشی یکی از کانون‌های انتشار کتب دینی و به آثار مرثیه‌آذری در تهران بوده است. انتشار دیوان مرثی‌سرای مرحوم عبدالعلی فائز تبریزی که تا نه مرتبه تجدید چاپ شده است، منشورات این کتابفروشی است.

۲. چاپ سوم «هدیه بنی‌هاشمی» یا آثار شعرای آذربایجان در سال ۱۳۸۴ منتشر شده است. حجت‌الاسلام بنی‌هاشمی در سالهای اخیر مجموعه‌ای دیگر در دو جلد به نام «یادگار بنی‌هاشمی» تألیف و منتشر نموده‌اند.

۳. نگارنده حدود بیست و سه سال پیش به وی نامه‌ای نوشتم که جواب ایشان موجود است از روی نامه و خط می‌توان گفت در سنین پیری و لرزش دست بوده است.

آذربایجان است. این مجموعه که توسط استاد مجتبی زادصادق گردآوری، تألیف و تصحیح شده بیش از ۵۰ جلد گردیده است. مجلدات اولیه گزیده‌های مدایح مرثی است و مابقی مجلدات دیوان‌های مستقل شعرای درگذشته مرثیه‌سرا می‌باشد.^۱

«منشور عاشورا» از دیگر گزیده‌های شعر فاخر عاشورایی آذری است که تألیف جناب آقای سیدعلی اکبر صدرالدینی مدیر انتشارات «منشور تبریز» می‌باشد و تاکنون پنج جلد از آن منتشر گردیده است. همچنین وی مجموعه‌ای در مدایح و مرثی حضرت زهرا سلام‌الله علیها گردآوری و منتشر نموده‌اند.

آقای عبدالحسین مرثیه‌سرا در هم مجموعه‌ای دو جلدی با عنوان «زبدۃ اشعار» تألیف نموده‌اند. در مرثی و نوحه‌های ترکی آذری گزیده‌ای نیز استاد جلال محمدی تألیف کرده است. مجموعه‌ای دیگر که به همراه لوح فشرده با عناوین «کربلا زمزمه‌سی»، «آند ایچمرم رجانه» به کوشش آقای مهدی حیدری هم توسط موسسه هنر و ادبیات «جلال» در تهران انتشار یافته است. کتاب پر ارج «صد چمن لاله» را هم باید یاد آور شد که به همت استاد حافظی توسط مرحوم فیروز جوانشیر فراهم و منتشر گردید.

در حوزه ادبیات رثایی اردبیل «نادران دوران» اثری فاخر و ارزشمند است که توسط نوحه‌خوان معروف اردبیلی، استاد محمدباقر تمدنی، از روی نسخ خطی و آثار شعرای ناشناخته مرثیه‌سرای اردبیل گردآوری و منتشر شده است. نکته قابل توجه آنکه والد ماجد استاد تمدنی از نوحه‌خوانان نامی اردبیل بوده

۱. قابل ذکر است استاد زاد صادق دارای کتابخانه‌ای مهم و منحصر بفرد از نسخ خطی و چاپ سنگی و سربی متون مرثیه فارسی و آذری در ایران می‌باشد. امید است با حمایت مراکز ذی ربط به مرکز مطالعات ادبیات مرثیه ایران در تبریز مهد رسمیت تشیع تبدیل گردد.

و ایشان در تألیف «نادران دوران» از نسخه‌های خطی پدر و نوحه‌خوانان درگذشته هم بهره گرفته است.^۱ استاد شاهی اردبیلی هم برگزیده‌ای از اشعار یحوی تاج الشعرا مرثیه آذربایجان را منتشر نموده اند.

مدیر کتابفروشی «پیری» آقای یوسف پیری که ناشر فعال کتاب‌های مرثیه آذری در تهران است گلچینی قابل قبول و ارزشمند از اشعار مرثیه آذری به نام «گلچین لر گلچینی» تهیه و در سال ۱۳۸۶ منتشر کرده است.

«حسن شاکر خلقت» تألیف مرحوم کریم زعفری از حوزه ادبیات مرثیه رنجنا است که در سال ۱۳۵۰ شمسی موفق به انتشار آن شده است.

و اما این اثر

بنابر انس و الفتی که انعام با امام حسین^(ع) و مرثیه داشته و انشاءالله خواهم داشت، پژوهش‌ها و تحقیقاتی را توفیق انجام رفیقم بود.^۲ نخستین یادداشته‌هایم از نوحه و نوحه‌سرایان ماه حسین^(ع) به دوران کودکی برمی‌گردد. نیک به یاد دارم وقتی پدرم برای رسیدگی به زندگی عمه‌ام که همسرش فوت کرده بود سالی دوبار به سراب (روستای متیلی) می‌رفت و در هر بازگشت نوار نوحه‌ای که نوار فروش چهارراه اصلی سراب می‌خرید و با خود به خانه می‌آورد. نوار مصیبت طفلان حضرت امام با صدای متأثرکننده و محزون حاج داود علیزاده هنوز هم در خاطرم مانده است. و

۱. مصاحبه نگارنده با استاد محمدباقر تمدنی، اردیبهشت ۱۳۸۱. نگارنده این سطور نسخه‌ای از این کتاب را شب عاشورای سال ۱۳۷۸ ساعت ۲ بامداد بعد از اتمام مراسم عزاداری مسجد قائم آل محمد^(ص) توسط استاد حاج داود علیزاده خریداری کرده‌ام.

۲. همانند: دیوان مراثی میرفتاح مراغه‌ای، مدایح و مراثی مشکوه تبریزی، مرثیه‌پژوهی و مقالات متعدد دیگر

روضه معروف راه شام و احوالات «یتیم» با شعر و نوحه معروف:

«غروب اولاندا گنذر قلبیدن قراری یتیمون

بو خرابه‌نی انلمه وطن باجی دورگندک باجی دورگندک

آتاباشی سینده جان وئرن باجی دورگندک باجی دورگندک»^۱

اندک اندک که بزرگتر می‌شدم همزمان هم‌روستایی‌های ما در تهران هیئت «ترسلین حضرت زهرا(س)» را دایر کرده بودند که صبح جمعه‌ها در منازل اعضا، سیار برگزار می‌شد. تصاویر از مراسم این هیئت در خاطره دارم که در منزل عمی مراسم حسن نیکبخت در چیدر برگزار می‌شد و حتی از یک جلسه آن که وحید انش پسر عمه‌ام حاج اسد رضازاده بود نواری هم ضبط کرده‌ام که موجود است. سخن اندک اندک با این مجالس بیشتر انس گرفته و شاید نزدیک به بیش از سی سال است اغلب مراسم‌های اعلام عزاداری محرم، طشت براری مسجد «نصارالحسین»^(۴) به نوحه‌سرایی استاد داود علیزاده را شرکت کرده‌ام در ضمن از همان سالها بواسطه تحصیل برادرم در هنرستان شهید اندرزگوی اختیاریه و باسج هیئتی با نام جوانان حضرت قاسم ابن‌الحسن(ع) توسط دوستانی که در آن سال برادر گرامی حاج محسن نقدی که معلم دینی آن هنرستان بود، جلسات هفت فراق که شبهای دوشنبه بود با سخنرانی برادر بزرگوار خطیب محترم دانشمند گرامی حاج مهدی قاسمی هرازگاهی در منزل پدری و گاهی در منزل نگارنده این محور برگزار

۱. نوار مورد اشاره یکی از شاهکارهای ماندگار مرثیه‌سرایی آذری است که نه در محافل آذری زبان داخل و کشورهای همجوار حتی در بین غیر آذری‌زبانان هم علاقمندان بسیاری دارد. در سال ۱۳۷۴ نگارنده جزو راهنمایان میهمانان جمهوری آذربایجان برای مراسم بزرگداشت ارتحال حضرت امام^(ع) بودم یکی از میهمانان که از متدینین نارداران بود نقل می‌کرد یک نفر در نارداران است که فقط نوحه‌های این نوار را از بر بود و می‌خواند نوحه دیگری بلد نبود.

می‌شد.^۱ در این حال و هوای هیبتی و مذهبی در طول این مدت کتب مرثیه و نوحه بسیاری گردآوری و مطالعه و بنابر علایق خود اشعاری را برمی‌گزیده‌ام. گذر سریع عمر و لزوم بهره‌گیری بایسته از فرصت‌هایی که خداوند در اختیارم نهاده و با استناد به آیه شریفه چهاردهم سوره مبارکه یونس «ثُمَّ جَعَلْنَاكَمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ» به صرافت افتادم تا گردآورده‌های خود را در قالب کتابی برای تقدیم به پیشگاه حضرت سید^(ع) طاهره و ارادتمندان یوسف گلگون‌قبای کربلا با کمال خضوع و ادب درج و منتشر نمایم. تا در جواب سؤالی که چه کرده‌ای و با خود چه آورده‌ای؟ لا اقل مستمسکی داشته باشد تا از این کمترین چه، شاید قبول افتد و امید آنکه زاد را روزی ببینم باشد. از سوی دیگر والدینم از ارادتمندان صاف و ساده اهل بیت^(ع) هستند. رم عاشق حضرت عباس^(ع) است هر وقت در نوبت هیئت جوانان قاسم ابن الحسن^(ع) در منزل ما می‌افتاد حتماً از حاج احمد جنتی مداح هیئت می‌خواست که روضه حضرت ابوالفضل^(ع) بخواند. مادرم نوه خانمی سیده صاحب نفس و مستجاب الدعوه است. هنوز هم بعد از گذشت بیش از سی سال از وفاتش در روستا می‌رود. علیرزای سراب مردم با نذر به روح «سید ننه» به قول ما و به قول هم روستاییان «سید قیزی» حاجات شرعی خود را از خداوند می‌گیرند. مادرم خاطره را همواره با حسرت از یکی از فامیل نقل می‌کند که روزی از تهران به خانه مادری که در آنجا میهمان آمده بود و «می‌گفت من فرزندانم را وقتی شیر می‌دادم که بر امان حسین^(ع) گریه می‌کردم و اشگم جاری و با شیرم آمیخته می‌شد و فرزندم می‌مکید، به همین علت فرزندم نوحه‌خوان و نوکر امام حسین^(ع) شده است.»

۱. هیئت جوانان قاسم ابن الحسن^(ع) اکنون شبهای چهارشنبه در حسینیه به همین نام در رستم آباد، یا سخنرانی برادر گرامی جناب کشانی و مداحی حاج احمد جنتی برگزار می‌شود.